

32. JAK SNÍŽIT ABSENCE U ŽÁKA SE SOCIÁLNÍM ZNEVÝHODNĚNÍM?

TÉMA: SYSTÉMOVÁ PODPORA

Anotace

Skryté záškoláctví, tedy omlouvání neopodstatněných absencí dětem ze strany rodičů, je u sociálně znevýhodněných dětí poměrně častým a závažným problémem. V podstatě je možné říci, že pokud nebude u sociálně znevýhodněného žáka vyřešen problém s nadměrnými absencemi, veškeré další podpůrné nástroje (doučování, individuální vzdělávací plán, atd.) budou téměř nebo úplně neúčinné.

Praxe

Míru absence žáků jistě pozitivně ovlivní dobré klima školy, dobrý vztah s třídním učitelem, pocit bezpečí a přijetí a v případě sociálně znevýhodněných dětí také různé podpůrné nástroje. Kromě této obecné roviny je však možné mnoho udělat také jasným a vhodným vymezením pravidel včetně sankcí, jejich vymáhání a spoluprací s dalšími institucemi a organizacemi.

Popis praxe vychází z dlouholetých zkušeností pracovníků Programů sociální integrace Člověka v tísní, zejména z projektu Do lavic!, který se zaměřoval na řešení problematiky skrytého záškoláctví převážně prostřednictvím síťování spolupracujících institucí a organizací. (Detailní rozbor problematiky skrytého záškoláctví a návrhy řešení naleznete v příručce „Systémová spojení – Spolupráce jako nástroj překonávání důsledků sociálního znevýhodnění ve vzdělávání“, Člověk v tísní, 2012, která je jedním z výstupů zmíněného projektu.)

Způsob (ne)řešení problematiky skrytého záškoláctví ze strany školy a dalších institucí (OSPOD, nezisková organizace) je velmi závislý na postoji zúčastněných stran k otázce, nakolik je rolí školy (resp. dané instituce) aktivně řešit překážky ve vzdělávání sociálně znevýhodněných žáků a nakolik je to věcí jejich rodičů.

Zjednodušeně je možné popsat dva nejčastější pohledy na problematiku sociálně znevýhodněných žáků:

1) příčinou problému je hodnotové nastavení rodiny, která žáka demotivuje a často vede až k nechuti žáka dále se po základní škole vzdělávat, za potíže žáka může také malá stimulace v předškolním věku a je na rodině, aby se změnila a s problémem něco udělala

2) příčinou problému je nedokonalé nastavení systému, především přílišné nároky kladené na rodiče, nedostatečná schopnost školy úspěšně vzdělávat všechny žáky, včetně sociálně znevýhodněných, nedostatečné zohledňování sociálního zázemí žáků ve školách a poradenských zařízeních; podle tohoto postoje je úkolem školy, aby dokázala úspěšně vzdělávat všechny žáky, resp. úkolem státu a obcí nebo celé společnosti, aby k tomu dala vhodné podmínky.

Ze zkušeností vyplývá, že nemá valného smyslu hledat „viníka“ dané situace, protože hledání viníků vede velmi často k přenášení odpovědnosti na druhé. Problémem prvního pohledu je to, že staví instituce a odborní pracovníky do pasivní role, v níž jsou odsouzeni k čekání na to, až klienti „prozřou“ a změní se. Problémem druhého pohledu je, že škola je zde konfrontována s jevem, který překračuje její možnosti (zejména za stávajících finančních podmínek). Škola sama není schopna zajistit inkluzivní vzdělávání bez intenzivní podpory a spolupráce s ostatními subjekty – od zřizovatele, přes poradenské pracoviště až po neziskové organizace. Zároveň, ať bude systém nastaven sebelépe, nemůže nikdy zcela sejmout z rodičů zodpovědnost za vzdělávání jejich dětí.

Jako nejschůdnější cesta se proto jeví co nejvstřícnější a vytrvalá snaha systému, v tomto případě školy a dalších institucí, zajistit dítěti úspěšné vzdělávání, a zároveň zdůrazňování, že hlavní odpovědnost leží na rodičích. Pokud dítě zažije úspěch a podaří se nastartovat jeho vnitřní motivace, často se zlepší i motivace rodičů své dítě ve vzdělávání podporovat.

Dle aktuálních výzkumů (GAC 2009) se romští žáci a žákyně potýkají s až trojnásobnou omluvenou absencí oproti svým vrstevníkům z řad majoritní populace. Bohužel neexistují podobné výzkumy týkající se sociálně znevýhodněných žáků, patrně proto, že sociální znevýhodnění je ještě obtížněji definovatelná kategorie než etnická příslušnost. Přesto je zřejmé, že se zvýšená omluvená absence týká žáků sociálně znevýhodněných, ne Romů jako takových, protože souvisí s faktory způsobujícími sociální znevýhodnění (nemotivující prostředí, jazyková bariéra nebo rizikové chování), ne s „romstvím“. Její zvýšený výskyt v populaci romských žáků je způsoben vysokým počtem sociálně znevýhodněných žáků ve zkoumané romské populaci. Jak je vidět z tohoto výzkumu, jedná se o alarmující problém a v podstatě je možné říci, že pokud nebude u sociálně znevýhodněného žáka vyřešen problém s nadměrnými absencemi, nebude jej možné ve škole podpořit ani jinak a veškeré další podpůrné nástroje (doučování, individuální vzdělávací plán, atd.) budou neúčinné.

Z tohoto důvodu je možné říci, že škola a s ní spolupracující instituce a organizace by měly skrytému záškoláctví věnovat velkou pozornost a nenechávat tento problém na rodičích, protože rodiče jsou zde tím, kdo potřebuje na jedné straně pomocnou ruku a na druhé straně jasně daná a vymáhaná pravidla, včetně sankcí.

Na setkáních s učiteli a dalšími odborníky bylo nalezeno pět parametrů, které pomohou v praxi identifikovat skryté záškoláctví:

1. velmi časté krátkodobé absence, většinou ve dnech kolem víkendu, v celkovém součtu kolem 150 hodin za rok, přičemž rodiče nepřítomnost omlouvají s poukazem na zdravotní problémy nebo rodinné důvody;
2. děti, které jsou údajně nemocné, jsou spatřovány jinými osobami na veřejných prostranstvích, nepřítomnost ve škole také souvisí s počasím – za pěkného počasí je častější;
3. malý zájem rodičů o vzdělávací dráhu dítěte;
4. neschopnost nebo neochota zajistit školákovi všechny školní potřeby nebo uhradit poplatky, následné radikální řešení situace, kdy se rodina i dítě bojí reakce školy;
5. tyto jevy se vyskytují dlouhodobě, často už od prvních ročníků, takže mají fatální následky na start dítěte ve škole.

Zde popsané záškoláctví se tedy liší od „běžného“ záškoláctví starších dětí, kdy rodiče o absenci dítěte často neví, dítě ji rodičům zapírá a důvodem absence je často vzdor vůči autoritám nebo vyhýbání se zkoušení a testům. Zde popisované záškoláctví je skryté, protože jej kryjí rodiče svými omluvenkami, a může se vyskytovat hned od první třídy.

Mezi rodiči je poměrně rozšířen názor, že rodič má „nezadatelné právo“ omlouvat své dítě a škola mu do něj nemůže zasahovat. Ve skutečnosti má škola ze zákona poměrně volné pole působnosti, pokud jde o způsob omlouvání a uvolňování žáků, a pokud školní řád neodporuje zákonu, není možné proti němu nic namítat a jeho ustanovení jsou závazná. Konkrétní praxe škol se často liší. Vždy je zakotvena ve školním řádu a většinou vychází z Metodického pokynu MŠMT z roku 2002 (Metodický pokyn k jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování, prevenci a postihu záškoláctví).

Doporučení tohoto pokynu je možné shrnout takto:

1. Třídní učitel ve spolupráci s metodikem prevence a výchovným poradcem kontroluje omluvenky žáků, sleduje a vyhodnocuje neomluvenou i zvýšenou omluvenou absenci.
2. Škola má právo vyžadovat potvrzení o nemoci od lékaře, a to pouze
3. v případě nepřítomnosti přesahující 3 dny a pouze jako součást omluvenky rodiče, ve výjimečných případech je to možné i u kratší absence.
4. Při prokázaných neomluvených absencích v množství do 10 hodin je veden pohovor s rodiči, do 25 hodin je svolána výchovná komise a nad tento počet je podáno hlášení na orgán sociálně-právní ochrany dítěte. Ten záležitost postupuje dále, protože se jedná o přestupek.

Ve školním řádu by měl být způsob uvolňování a omlouvání žáků rozepsán co nejvíc detailně a jasně. Z expertních skupin projektu „Do lavic!“ vzešlo

několik konkrétních návrhů, jak by mohlo být omlouvání ve školním řádu zakotveno, aby byl systém co nejvíce jasný a funkční.

Zvláštní režim omlouvání

Důležitým bodem je možnost vyžadovat omluvenku od lékaře. Aby toto ustanovení fungovalo, musí být předem jasné, kdy je omluvenka od lékaře nezbytná, případně který rodič je jí povinen dokládat. K tomu může sloužit tzv. zvláštní režim omlouvání, tedy režim, ve kterém musí rodič dokládat potvrzením od lékaře i krátké (jednodenní) absence. Tento režim by se nevztahoval na všechny rodiče, ale jen na ty, u jejichž dětí je podezření na zanedbávání školní docházky. Důvody pro toto podezření by měly být ve školním řádu také vyjmenovány: a) časté krátkodobé absence, b) absence v rozsahu minimálně 100 hodin za dané pololetí, c) absence ohrožují školní úspěšnost, d) disproporce mezi diagnózou a obvyklou délkou léčby (např. vícedenní nevolnost, bolení břicha, bolení hlavy, apod.). Pokud by absence dítěte vykazovala alespoň dva z těchto čtyř bodů, může být rodiči po projednání mezi třídním učitelem a vedením školy oznámeno, že do konce školního roku se na něj vztahuje zvláštní režim omlouvání a musí dokládat potvrzením lékaře i jednodenní absence.

Ve školním řádu může být zvláštní režim omlouvání popsán třeba následovně:

V případech, které nasvědčují zanedbávání školní docházky (viz výše), bude třídní učitel po projednání s vedením školy vyžadovat doplnění jakékoliv omluvenky od rodiče razítkem lékaře při jakékoliv absenci. O této povinnosti budou rodiče dítěte školou informováni na osobním jednání doložitelným způsobem. V případě následného nedodržení tohoto pravidla nebude omluvenka rodičů akceptována a absence nebude omluvena.

Zavedení zvláštního režimu omlouvání s transparentními důvody pro jeho uplatnění umožní škole vyhnout se nařčením z diskriminace nebo nerovného zacházení. Zvláštní režim se uplatní na každého rodiče, jehož omluvenky z výše uvedených důvodů nasvědčují zanedbávání školní docházky, ať už k tomuto zanedbávání dochází nebo ne. Je dobré také tento zpřísněný režim uplatnit na časově omezené období, na příklad do konce školního roku. Potom existuje reálná možnost, že při bezproblémové docházce dítěte bude rodič opět zbaven povinnosti dokládat absenci razítkem lékaře. Opatření by tedy mělo mít motivační účinek.

Omlouvání z rodinných důvodů

Častým důvodem absence v případě skrytého záškoláctví můžou být různé rodinné důvody. Zvláště u sociálně znevýhodněných dětí se ale může jednat

o aktivity, kvůli kterým by děti doma zůstat neměly, jako je například hlídání mladších dětí, nákupy, návštěvy známých a příbuzných nebo prostě jen fakt, že rodič má nějaké zařizování a nestíhá dítě do školy dovést nebo jej vyzvednout. Pokud škola nebude tyto důvody omlouvat nebo bude vyžadovat od rodičů, aby o uvolnění žáka z rodinných důvodů žádali předem, bude motivovat tyto rodiče k tomu, aby si své rodinné záležitosti zařídili jinak a děti do školy poslali. Ve školním řádu může být např. ustanovení:

Žák může být uvolněn z rodinných důvodů výjimečně a to na žádost zákonných zástupců před jeho nepřítomností ve škole a pouze se souhlasem vedení školy.

Jednoznačná lhůta pro doložení omluvenky

Nošení omluvenek do školy po skončení absence bývá nezřídka problém. Pokud omluvenka není v žákovské knížce dodána včas, měla by být absence považována za neomluvenou. Benevolentní přístup školy v tomto případě fungování systému omlouvání ohrožuje, protože pokud budou akceptovány omluvenky dodané i se zpožděním, je tak legitimizována také praxe omlouvat nepřítomnost zpětně nebo dokonce vyžadovat zpětné omluvení u lékaře. Lékař by samozřejmě neměl jakékoliv zpětné omluvenky vystavovat. Ve školním řádu by mělo být uvedeno, že v případě nedodání omluvenky do tří dnů, kdy žák již byl ve škole, bude absence považována za neomluvenou. Rodiče by měli být nějakou cestou upozorněni, že omluvenku nedodali, škola by ale měla na tomto pravidle trvat.

Řešení neomluvené absence

Škola by mohla zvážit zpřísnění praxe týkající se nahlašování neomluvené absence orgánům sociálně právní ochrany dětí (OSPOD). Pokud by hlásila absenci až od 25 neomluvených hodin, jak radí metodický pokyn MŠMT, jedná se už o spáchání přestupku. Hlášení absence od 10 neomluvených hodin může mít více preventivní účinek.

Samotné oznamování absence do tří dnů od jejího započetí by mělo být rodičům co nejvíce zjednodušeno a k tomuto účelu může také sloužit zvláštní telefonní linka pro rodiče.

Jasná pravidla nevylučují partnerství

Vyžadování včasných omluvenek a razítek od lékaře samozřejmě u rodičů často naráží na odpor a některá jednání nemusí být příjemná. Skutečným klíčem k úspěchu je dokázat všechna opatření a povinnosti komunikovat vstřícně, bez jakéhokoliv pohrdání nebo kárání a doprovodit je skutečnou nabídkou pomoci a podpory (např. ve formě doučování). Zároveň je jistě jed-

noduší zajistit účinnost pravidel, pokud jsou vyžadována od prvních ročníků, konzistentně, průhledně a všemi učiteli stejně. Restrikce tedy musí být vždy předcházena a doprovázena vstřícnými kroky ze strany školy. Vyšší absence sociálně znevýhodněného dítěte je často reakcí na školní neúspěšnost. Absence neúspěšnost dále prohlubuje, čímž se dítě ocitá v začarovaném kruhu. Řešením tedy není jen restrikce, ale také podpora.

Literatura:

Gabal Analysis & Consulting: *„Vzdělanostní dráhy a vzdělanostní šance romských žáků a žákyň základních škol v okolí vyloučených romských lokalit“*, Praha 2009, dostupné na http://www.msmt.cz/file/1627_1_1/

Jaroslav Šotola a kol.: *„Systémová spojení. Spolupráce jako nástroj překonávání důsledků sociálního znevýhodnění ve vzdělávání“*, Člověk v tísni, Praha 2012